

PROBLEM ŚWIADOMOŚCI NARODOWEJ MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA POLESKIEGO W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (1921–1939) – OCENY, KONTROWERSJE, NASTĘPSTWA

PIOTR CICHORACKI

Streszczenie: Artykuł prezentuje problem konsekwencji przyjęcia w II Rzeczypospolitej założenia o istnieniu na Polesiu zwartej, wielosettysięcznej grupy mieszkańców o nieukształtowanej świadomości narodowej. Zagadnienie to jest rozpatrywane w trzech perspektywach: dyskusji w środowisku naukowym, poglądów artykułowanych w obrębie szeroko rozumianej opinii publicznej, a także stanowiska zajmowanego przez miejscową administrację.

Słowa kluczowe: Polesie, świadomość narodowa, administracja, polityka narodowościowa, polonizacja.

THE PROBLEM OF NATIONAL CONSCIOUSNESS OF PALIESSIE REGION'S POPULATION IN THE INTERWAR PERIOD (1921–1939) – ASSESSMENT, CONTROVERSY, CONSEQUENCES

Abstract: This article presents the issue of repercussions of the assumption made in the Second Polish Republic that in Paliessie there lived a several hundred thousand group of people who did not have modern national consciousness (commonly referred to as «tutejŝyja»). The issue is examined from three perspectives: reconstruction of the position of Polish academic circles towards this issue; opinions and views of Polish public; actions taken by the Polish authorities.

Keywords: Paliessie, National Consciousness, National Politics, Administration, Polonisation.

Przedmiotem zainteresowania jest zagadnienie następstw wywołanych przyjęciem przez władze II Rzeczypospolitej, a także część polskiej opinii publicznej założenia o istnieniu na Polesiu zwartej, kilkuset tysięcznej grupy ludności, która nie posiada nowoczesnej świadomości narodowej. Owa grupa była w okresie międzywojennym potocznie określana jako „tutejsi”. Problem konsekwencji stwierdzenia jej istnienia był obecny przez cały okres pokojowego istnienia II Rzeczypospolitej (lata 1921-1939) w polskiej polityce narodowościowej, a także w dyskusjach prowadzonych na jej temat. Kwestia tzw. „tutejszych” swoje znaczenie zawdzięcza zwłaszcza temu, że spis powszechny, jaki został przeprowadzony w Polsce w 1931 r. zarejestrował w województwie poleskim (i tylko w województwie poleskim) wielosettysięczną masę „tutejszych”. W wartościach bezwzględnych ich liczba w świetle spisu wyniosła 707 088 osób. Stanowili oni tym samym około 62 % ludności województwa poleskiego¹.

Problematykę związaną z istnieniem tej specyficznej grupy można rozważać w trzech perspektywach. Pierwszą tworzy obecność wątku ludności „tutejszej” w polskich, naukowych badaniach narodowościowych. Były one prowadzone przez cały okres międzywojenny, ale bez wątplenia ich intensyfikacja nastąpiła po przewrocie majowym w 1926 r. i zdobyciu władzy przez obóz, któremu przewodził marszałek Józef Piłsudski. Stało się tak dzięki ożywieniu działalności Instytutu Badania Spraw Narodowościowych. Zagadnienie „tutejszych” podejmowało wielu badaczy związanych z Instytutem. Forum ich wypowiedzi był najczęściej kwartalnik „Sprawy Narodowościowe”. Na czołowych miejscach wymienić należy dokonania Józefa Obrębskiego – autora etnosocjologicznych tekstów poświęconych mieszkańcom poleskiej wsi, a także Alfreda Krysińskiego, który analizował problemy narodowościowe Polesia przy okazji rozważań poświęconych innym wschodnim województwom II RP.

Drugą przestrzenią, gdzie obecna była refleksja nad fenomenem narodowościowym Polesia było piśmiennictwo o charakterze popularnym. Opinie funkcjonujące na temat tzw. „tutejszych” były obecne w szeroko rozumianej polskiej opinii publicznej zarówno w latach dwudziestych jak i trzydziestych. Dotyczy to publikacji kierowanych do poszerzonego kręgu odbiorców, którzy nie byli instytucjonalnie czy zawodowo związani z problematyką narodowościową. Teksty odnoszące się do sygnalizowanej problematyki mają zarówno charakter zwarty jak i rozproszony (artykuły prasowe). Ich analiza prowadzi do wniosku, że istnieje istotna różnica pomiędzy ujęciami powstałymi w latach dwudziestych i trzydziestych. W pierwszej z wymienionych dekad słaba świadomość narodowa większości mieszkańców

¹ *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo poleskie*, „Statystyka Polska”, seria C, z. 87, Warszawa 1938, s. 20.

Polesia była traktowana przez autorów popularyzatorskich tekstów o tym regionie jako stan przejściowy. Uznawano, że mieszkańcy Polesia w jakiejś perspektywie będą określać się jako Białorusini bądź Ukraińcy. W latach trzydziestych polscy publicyści wypowiadający się na ten temat przyjmowali najczęściej odmienną postawę. Zazwyczaj uznawano, że deklaracja „tutejszości” może być wstępem do polonizacji kulturowej, a niekiedy językowej.

Trzecia perspektywa miała charakter praktyczny, była bowiem związana z działaniami podjętymi przez polską administrację w okresie międzywojennym. Stanowiły one konsekwencję przyjęcia takiego bądź innego stanowiska w stosunku do zjawiska „tutejszości”, zwłaszcza zaś do problemu stopnia jej dominacji wśród ludności województwa poleskiego. Istotne wydaje się więc to, że w efekcie bieżąca polityka narodowościowa nie miała na Polesiu charakteru stałego. Dostrzec można tu wyraźną ewolucję, zwłaszcza w poczynaniach administracji średniego szczebla. W pierwszej połowie lat dwudziestych sformułowane zostało założenie, iż na Polesiu ludność o niesprecyzowanej świadomości narodowej dominuje, w związku z czym należy podjąć działania na rzecz jej polonizacji. Ze względu jednak na ogólną sytuację w województwach wschodnich, kiedy priorytetem była odbudowa ze zniszczeń wojennych i unormowanie kwestii bezpieczeństwa, program polonizacyjny nie został wdrożony w sposób kompleksowy. Po zamachu majowym i zmianach w administracji dokonanych w 1926 r. w dużym stopniu zanegowano istnienie „tutejszych” uznając, że zasadniczą większość mieszkańców Polesia faktycznie zamieszkują Białorusini i Ukraińcy. W związku z tym, aby osiągnąć postęp w tzw. „asymilacji państwowej” mniejszości narodowych, która miała stworzyć z ich przedstawicieli lojalnych obywateli państwa polskiego, należy udzielić niepolskim grupom narodowym koncesji w życiu społecznym i kulturalnym. Odwrót od tej polityki datuje się od początku lat trzydziestych. Ponownie powrócono do tezy o istnieniu i dominacji „tutejszych”, którzy nie tylko powinni zostać poddani polonizacji, ale są wręcz na nią szczególnie podatni. Tęm była tu generalna rewizja polityki obozu sanacyjnego wobec Białorusinów, jaka wówczas się dokonała. W efekcie do końca okresu międzywojennego na Polesiu prowadzona była konsekwentna akcja polonizacyjna, obejmująca zwłaszcza sferę szkolnictwa, polityki wobec poborowych, wreszcie częściowo stosunków z cerkwią prawosławną.

Bibliografia

1. *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo poleskie* (1938). „Statystyka Polska”, seria C, z. 87.

ДРУГІ МІЖНАРОДНЫ КАНГРЭС ДАСЛЕДЧЫКАЎ БЕЛАРУСІ
Працоўныя матэрыялы. Том 2 (2013)

2. Krysiński, Alfons (1929). *Liczba i rozmieszczenie Ukraińców w Polsce*, Warszawa: Instytut Badań Spraw Narodowościowych
3. Krysiński, Alfons (1938). *Ludność ukraińska (rusińska) w Polsce w świetle spisu 1931 r.* Warszawa: Instytut Badań Spraw Narodowościowych
4. Mackiewicz, Józef (2000). *Okna zatkane szmatami*. Londyn: Kontra.
5. Marczak, Michał (1935). *Przewodnik po Polesiu*. Brześć: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze.
6. Obrębski, Józef (2007). *Polesie*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
7. Olszewski, Wojciech (2007). *Tożsamość kulturowa Kresów w humanistycznym nurcie polskiej myśli etnologicznej do roku 1939*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
8. Ossendowski, Ferdynand Antoni (2007). *Polesie*. Warszawa: Wydawnictwo Zysk.
9. *Polesie Ilustrowane* (1923). Brześć: Orka-Brygada.
10. Śleszyński, Wojciech (red.) (2009). *Polesie w polityce rządów II Rzeczypospolitej*. Kraków: Avalon.
11. Вабішчэвіч, Аляксандр (2008). „Планы польскіх улад па нацыянальна-культурнай асіміляцыі насельніцтва Палескага ваяводства (1921–1939 гг.)”, *Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта*, №1: 45-48.
12. Мисиюк, В. С. (2006). «Феномен „тутейших” и национальные процессы в Полесском воеводстве (1921–1939 гг.)», *Гісторыка-культурная спадчына Брэсцка-Пінскага Палесся*, ч. 1, Брэст, с. 205-209.